

ДЕРИВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТВОРЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Губич Петро Володимирович

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

У статті здійснено комплексний словотвірний аналіз терміноодиниць, які обслуговують пожежну сферу. Автор виявляє і аналізує найбільш продуктивні словотвірні моделі термінів, що сприяє упорядкуванню термінології пожежної сфери і прогнозуванню тенденцій майбутнього термінотворення в цій сфері. Для словотворчої архітектури термінологічних одиниць в цілому характерні ті ж принципи, що й для загальноживаних одиниць. Та на відміну від загальномовного, термінологічне словотворення має певні особливості, пов'язані насамперед з самою специфікою терміна як лексичної одиниці обмеженої сфери вживання. Термінологічне словотворення є усвідомленим процесом; воно дає можливість штучно запроваджувати в галузеві термінології спеціалізовані за значенням словотворчі морфемні, які виступаючи в певних терміносистемах виразниками конкретних значень, виконують разом з тим класифікаційну функцію. З огляду на свою природу вони можуть виступати мотиваторами найменувань широкого семантичного діапазону. Викладене підтверджує спостереження дослідників, що в процесі деривації виявляються задіяними конкретні словотвірні моделі, а значимими частіше за все стають афікси із широким деривативним потенціалом. Активно залучаються для творення нових термінів також основи на позначення назв осіб та їхніх дій, характеристик, що слугують основою для найменування приладів, пристроїв, процесів, понять, ознак, які стосуються передусім сфери пожежної техніки. Значною опорою для формування термінологічного лексону виявилися також слова, здатні викликати асоціації, тобто які містять образну основу, що дає імпульс для подальшого семантичного розвитку слова.

Ключові слова: терміносистема, термін, словотворення, деривація, афіксація, модель.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Швидкий розвиток пожежної термінології в останні десятиліття пов'язаний з різким збільшенням техногенних, промислових катастроф, а також стихійних лих, які щораз частіше відбуваються в сучасному світі. Вони призводять до появи все новіших і потужних засобів для гасіння пожеж та порятунку людей як на землі, так і на воді та у повітрі. Так, варто погодитись із твердженням, що «...розвиток техніки, за яким не встигають зміни в людській свідомості, не детермінований відповідною актуальною спеціальною термінологією також може спричинити зростання пожежної небезпеки» [4, 245].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему творення технічних термінів в широкому розумінні розглядали як українські, так і закордонні мовознавці такі як Т. Р. Кияк, С. В. Гринев-Гриневиц, В. М. Лейчик, Т. І. Панько, О. О. Реформатський та багато інших. Серед польських мовознавців можна виділити праці, які стосуються термінології, таких учених як С. Гайда (S. Gajda), М. Мазур (M. Mazur) та інші. В останні роки зростає зацікавлення дослідженням термінології загалом, та дослідженням тех-

нічної термінології зокрема. Так, Ю. Мазуркевич-Сулковська (J. Mazurkiewicz-Sułkowska) видала працю де об'єктом дослідження є слов'янська технічна термінологія на матеріалі польської, російської та болгарської мов, тобто мов з трьох різних слов'янських мовних груп. Результатом цього дослідження було укладання *Польсько-російсько-болгарського словника* у сфері будови та експлуатації машин. Що стосується власне пожежної термінології в українській мові, то вона стала предметом дисертаційного дослідження О. Ф. Кучеренко, в якому вона простежила етапи формування сучасної української пожежно-технічної терміносистеми та її функціонування. Безпосередньо проблемі укладання словника пожежної термінології в польській мові, становленню і кодифікації цієї лексики, присвячено праці Л. Карпінського (Ł. Karpiński).

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити способи деривації у пожежній терміносистемі польської та української мов. Завдання статті полягає в аналізі основних дериваційних моделей у пожежній термінології зазначених мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під деривацією або словотворенням ми розуміємо творення похідних простих та складних слів за дериваційними правилами і словотвірними типами. «Словотворення здійснюється за допомогою словотворчих засобів і залежно від їхнього

характеру поділяється на словопородження (коли в акті творення похідного слова використовують афіксацію), основоскладання і словоскладання (якщо творення складних слів ґрунтується на поєднанні двох або й більше повнозначних одиниць), аббревіацію (коли похідні виникають внаслідок скорочення слів), конверсію (при переході слів з однієї частини мови до іншої)» [2, 636].

Наше дослідження присвячене розгляду конкретних способів творення термінів у сфері пожежної безпеки з точки зору синхронії в сучасній польській та українській мовах. В процесі аналізу фактичного матеріалу розглянуто як комплекс засобів творення нових лексичних одиниць, так і окремих структур і моделей в їх сучасному стані, а також їх типів і факторів продуктивності. При цьому велика увага приділяється аналізу словотвірної структури вже створених слів, що в значній мірі допомагає адекватному сприйняттю словотворчих процесів.

Аналіз термінологічних одиниць сфери пожежної безпеки дає повне уявлення про способи словотворення, а також засоби і моделі, які використовуються при творенні нових слів. Саме це обумовлює необхідність уважного вивчення словотвірної системи з урахуванням ступеня активності того чи іншого способу словотворення і продуктивності словотворчих моделей на сучасному етапі розвитку мови.

Всі терміни сфери пожежної безпеки в формальному аспекті діляться на однокомпонентні та багатокомпонентні. Підставою для виділення структурних типів слів виступає кількісний критерій і характер кореневих морфем. Крім того, до уваги береться наявність чи відсутність словотворчих афіксів. Отже, на підставі даних синхронного аналізу словотвірної структури став можливим розподіл однослівних термінів на: прості (кореневі), де основа тотожна кореню; похідні (афіксальні), що включають корінь і афікс (и); складні, що включають дві і більше кореневі морфем.

Пропонуємо детально розглянути прості терміни. Вже зазначалося, що наша розвідка присвячена розгляду конкретних (дериваційних) способів творення термінів у сфері пожежної безпеки.

Терміни-іменники.

Проведений аналіз показав, що в сучасній польській мові терміни –іменники не є дуже розповсюдженими.

Наприклад:

– *gaśnica, zastęp, piana, cysterne, przebijak inne.*

Терміни-дієслова.

При аналізі фактичного матеріалу нами встановлено, що прості терміни-дієслова у польській мові не є численними:

– *gasić, ssać, zbierać itd.*

Терміни-прикметники.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що прості терміни-прикметники вживаються в термінології пожежної сфери в польській є досить частотними. Наприклад,

– *zapłonny, zaworowy, pożarowy, bezdymny, ognioodporny.*

Пропонуємо перейти до розгляду похідних термінів. Похідні слова в цьому дослідженні репрезентовані термінами-іменниками, термінами-прикметниками, термінами-дієсловами та дуже рідко дієприкметниками.

Терміни-іменники.

Похідні терміни-іменники в польській мові зустрічаються в термінології пожежної сфери частіше ніж інші. Такі моделі творення термінів можна рахувати найпродуктивнішими. Терміни-іменники польської мови творяться за допомогою суфіксального, префіксального та складання основ і слів способів.

Суфіксальний спосіб словотворення зводиться до додавання суфікса до основи. Цей спосіб є домінуючим при утворенні іменників польської мови.

Найпродуктивнішою дериваційною моделлю творення нових номінацій в пожежній термінології польської мови є утворення іменників від дієслів за допомогою різноманітних суфіксів.

Найбільш поширеними формантами, які беруть участь в таких процесах, являються:

-acz: *zraszacz, zbieracz, zasysacz, zasilacz, wysysacz, wyważacz, rozpieracz, rozdzielnacz, rozsiewacz, osuszacz, opóźniacz, ocieplacz, naświetlacz, szperacz*

-ak: *zderzak, zbijak, zabierak, wybijak, rozpierak, przebijak, przecinak, podbierak*

-nik: *zatrzaśnik, wciągnik, podnośnik, dźwignik, wspornik, bezpiecznik, łącznik, sterownik, miernik, dozownik.*

-awka: *przysawka*

-ka: *przedłużka*

-arka: *wyważarka, wyciągarka, wiertarka, ładowarka, przecinarka,*

-nica: *wytwornica, gaśnica, najaśnica, nagrzewnica*

-ica: *tlumica*

-ania: *wspinalnia, dźwignia*

Дуже рідко для творення термінів використовуються суфікси –dło, –sko: *tłoczysko, zwijadło.*

За допомогою наведених суфіксів від дієслів утворюються назви нових інструментів і предметів, які використовуються в пожежній справі,

Велику кількість пожежної термінології складають віддієслівні іменники утворені за допомогою суфіксів -anie, -enie, а також суфіксу -cie:

-enie: *zabezpieczenie, zassanie, zaślepienie, zasilanie, zasysanie, splaszczanie, zadymienie,*

-anie: *wyważanie, zapalenie się,*

-cie: *zapięcie, zaopatrzenie, zamknięcie.*

Віддієслівні іменники з такими суфіксами використовуються на позначення станів, дій, процесів.

Поширеним способом словотвірної деривації в пожежній термінології являється словоскладання і основоскладання. Можна виділити наступні дериваційні моделі:

– прислівник+прикметник: *szybkootwieralny, latwopalny, trudnozupalny*;

– прислівник+іменник: *szybkozłącze*;

– числівник+іменник: *trójnóg, trójznak*

Також для пожежної термінології характерними є композити утворені складанням слів або основ за допомогою інтерфіксу –o:

1) іменник+o+іменник: *ogniomistrz, samozapłon, siekierolom, siekieromłot*

2) займенник+o+ іменник: *samoratowanie*,

3) займенник+o+прикметник: *samozapalny*;

4) іменник+o+дієслово: *skokochron, próżniomierz*.

Велику кількість композит утворено за допомогою різноманітних інтернаціональних компонентів, більшість яких походить з грецької та латинської мов: *toksykometr, tokomat, termostat, spektrometr, wakuometr, autopompa, motopompa, manowakuometr*

Хоча зустрічаються композити утворені із складання власне польських слів, наприклад, *tlenomierz, próżniomierz*.

Іноді терміни утворюються шляхом поєднання інтернаціональних компонентів з власне польськими словами, як наприклад, *autodrabina*

Слід зазначити, що при утворенні таких нових термінів часто використовується як один з компонентів усічена дієслівна основа: *tlenomierz, próżniomierz, skokochron*

Невелика кількість пожежних термінів утворюється від іменників за допомогою суфіксів. Найпоширенішим суфіксом для термінів-іменників являється -ka: *rzutka, piłka nasadka, lampka, główka*.

Іншими характерними суфіксами для іменників є -yk, -ik, -nik, owiec, -ko: *wężyk, toporek, wyrzutnik, poduszkowiec, pokrowiec, działko*.

Продуктивною моделлю є утворення складних слів, зокрема прикметників, за допомогою компонентів:

-odporny: *chemoodporny, kwasoodporny, ognioodporny, gazoodporny, wodnoodporny, okapodporny*;

-ochronny: *wodoochronny, ognioochronny*;

-szczelny: *gazoszczelny, dymoszczelny, wodoszczelny, pyłoszczelny*

-przeciw: *przeciwpożarowy*

За допомогою компоненту *przeciw* можуть утворюватися також іменники, наприклад, *przeciwogień*.

Префіксальний спосіб словотворення інструментально виражається в додаванні префікса до слова, яке виступає в ролі основи.

Для термінів-іменників характерними є префікси:

-ze: *zeskok, ześlizg*;

-za: *zawleczka, zaczep, zawiesie*;

-wy: *wyrzut, wykładzina*;

-prze: *przepływ, przelącznik*.

Для прикметників характерним суфіксом є суфікс –bez: *bezdymny, bezpłomienn, bezpłomienny, bezzaworowy*.

Префікс –pod: *podpowierzchniowy*

В дієприкметниках активним є префікс –od: *oddymiający*

Серед пожежних термінів в польській мові можна зустріти також юкстапозити, тобто терміни утворені шляхом складання слів. Цей спосіб є характерний для іменників та прикметників, наприклад:

– іменники: *nóż-zbijak, nożyco-rozpieracze, kontener-pojemnik, kontener-cysterna*.

– прикметники: *awaryjno-ratowniczy, ratowniczo-gaśniczy, wodno-nurkowy, poszukiwawczo-ratowniczy, patrolowo – ratowniczy*.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Комплексний аналіз пожежних термінів польської мови дозволив виявити способи поповнення термінолексики цієї сфери. В результаті проведеного дослідження було встановлено, що утворення слів за допомогою формального словотвору відбувалося і відбувається за вже існуючими словотворчими моделями, властивими польській мові. У творенні пожежних термінів мберуть участь парасинтез, словоскладання, префіксальний та складно-суфіксальний способи. Суфіксальний спосіб у польській мові представлений використанням суфіксів –acz;-ak; -nik; -awka; -ka; -arka; -nica; -ica; -ania; –dło, -sko; -anie; -enie; -cie; -enie; -anie; -cie.

Нерідкі випадки словотвору, при яких корінь слова запозичується з іншої мови, а подальший словотвір відбувається афіксами польської мови.

Свідченням більш частого застосування префіксального способу, ніж суфіксального виступає участь в термінотворенні більшої кількості префіксальних формантів і загальна кількість термінів з ними. У творенні термінів польської мови беруть участь як інтернаціональні афікси так і власне польські. Аналіз словоскладання, як способу термінотворення пожежної сфери, дозволив розподілити його на три види: 1) складання двох запозичених основ; 2) складання слова польської мови та запозиченого слова; 3) складання двох слів польської мови. Перспективним вважаємо дослідження семантичних мотиваційних моделей творення пожежних термінів польської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218с.
2. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с: іл.
3. Кучеренко О. Проблеми формування, функціонування та розвитку української пожежно-технічної терміно-системи. Дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук за спеціальністю 10.02.01. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харків, 2003. 19 с.
4. Karpiński Ł. Przegląd prac terminologicznych na przykładzie języka specjalistycznego pożarnictwa. Komunikacja specjalistyczna. Od terminologii do leksykografii. Warszawa, 2011. Tom IV. S. 245–257.
5. Karpiński Ł. Pożarnictwo jako przykład dziedziny opisywanej formalizowanym słownictwem specjalistycznym – analiza terminologiczna. Komunikacja Specjalistyczna. Warszawa, 2009. T. 2. S. 113-12.
6. Mazurkiewicz-Sułkowska J. Słowiańska terminologia techniczna na materiale polskim, rosyjskim i bułgarskim. Warszawa: Wydawnictwo UŁ, Łódź 2014. S. 304.

REFERENCES

1. Djakov, A.S., Kyjak T.R., Kudelko Z.B. (2000) Osnovy terminotvorennia: semantychnyi ta sotsiolingvistychni aspekty. [Foundations of the Thermotvination: Semantic and Sociolistic Aspects.] K.: Vyd. dim «KM Academia». [in Ukrainian]
2. Ukrainska mova: Entsyklopedija [Ukrainian Language: Encyclopedia] (2004) / Redkol.: Rysanivskyy V. M. (spivgolova), Taranenko O. O. (spivgolova), M. P. Zjabljuk ta in. 2-ge vyd., vypr. i dop. K.: Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana. [in Ukrainian]
3. Kucherenko O. (2003). Problemy formuvannia, funksionuvannia ta rozvytku ukrainskoi pozhezhno-tekhnichnoi terminosystemy. [Problem of form, function and development of the Ukrainian technical and thermal system.] Dys. Na zdobuttia naukovoogo stupenia kand. filol. nauk za spetsialnistiu 10.02.01. Kharkivskyy natsionalnyj universytet /im. V.N. Karazina, Kharkiv. [in Ukrainian]
4. Karpiński Ł. (2011). [Огляд термінологічних робіт на прикладі спеціалістичної мови пожежництва]. Komunikacja specjalistyczna. Od terminologii do leksykografii. Warszawa. Tom IV. [in Polish]
5. Karpiński Ł. (2009). [Пожежна термінологія як приклад галузі описуваної формалізованою спеціальною лексикою – термінологічний аналіз]. Komunikacja Specjalistyczna. Warszawa,. T. 2. [in Polish]
6. Mazurkiewicz-Sułkowska J. (2014) [Словянська еухнічна термінологія На польському російському та болгарському матеріалі]. Warszawa: Wydawnictwo UŁ, Łódź. [in Polish]

DERIVATIONAL MODELS OF THE FIRE FIGHTING TERMINOLOGY CREATION IN THE POLISH LANGUAGE

Hubych Petro Volodymyrovych

*Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies,
Lviv State University of Life Safety
street Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine*

Our research is devoted to the consideration of the ways of termcreation in the fire safety field in terms of modern Polish, Ukrainian and English languages. In the process of the actual material analysis it is considered a complex of creation means of new lexical units, as well as separate structures and models in their present state, as well as their types and productivity factors. At the same time, much attention is paid to the analysis of the word-building. The analysis of the terminological units of the fire safety sphere gives a complete picture of the word formation ways, as well as the means and models used in the creation of new words. This is precisely what determines the need for the word-building system careful study. In our study all terms of the fire safety sphere in the formal aspect are divided into one-component and multi-component. The reason for the words structural types allocation is the quantitative criterion and the nature of root morphemes. In addition, the presence or absence of word-formation affixes is taken into consideration. Consequently, on the basis of the data of the synchronous analysis of the word-building structure, it became possible to divide the one-word terms into: simple (root), where the base is identical to the root; derivative (affixal), including the root and affix (s); complex, comprising two or more root morphemes.

Terminological word formation is a conscious process; it makes it possible to artificially introduce specialized word meaning morphemes into technical terminology, which, in certain terminological systems, express the specific values, and at the same time perform the classification function. Because of their nature, they can act as motivators for the broad semantic range of nominal units. The above statement confirms the observation of researchers that in the derivation process concrete models are involved, and most significant are affixes with a broad derivative potential. Word-formation morphemes are actively involved in the creation of new terms as well as are the basis for designating the specific names of individuals and their actions, the characteristics that serve as the basis for naming devices, processes, concepts, features that relate primarily to the field of fire fighting technology. Signs that can cause associations, that is, contain a figurative basis that gives impetus to the further semantic development of the word are also a significant support for the terminology formation.

Key words: terminological system, term, word formation, derivation, affixation, model.